

7.

O „WSPÓLNĄ PODSTAWĘ KULTURY”. POLITYKA I KULTURA W STOSUNKACH POLSKO-WĘGIERSKICH (1918–1939)

Wraz z zakończeniem I wojny światowej sytuacja Polski, jak i Węgier, różniła się zasadniczo w porównaniu do stanu sprzed 1914 roku. Polacy odzyskali niepodległość i w kolejnych latach zdołali ją obronić. Ład wersalski oznaczał międzynarodowe uznanie tych starań. Dla Węgrów porządek powojenny stał się haniebną decyzją mocarstw, na mocy której państwo węgierskie przestało istnieć w swoim historycznym kształcie. Uprzywilejowana pozycja w monarchii austro-węgierskiej, która zapewniła Węgom jeden z najbardziej pomyślnych okresów w ich historii, została zastąpiona małym państwem, pozbawionym zasobów naturalnych, otoczonym przez nieprzychylnie nastawionych sąsiadów i izolowanym na scenie międzynarodowej. Dla Polski ataki na Wersal były zarazem podważaniem jej państwowości. Dla Węgier rewizja ustaleń konferencji pokojowej, a konkretnie traktatu z Trianon (4 czerwca 1920), stała się podstawowym celem politycznym w całym okresie międzywojennym.

Tak odmienny punkt wyjścia sprawił, że stosunki polsko-węgierskie w latach 1918–1939 nie były łatwe ani oczywiste. W relacjach z Węgrami musiała Polska uwzględniać stanowiska państw-sukcesorów Austro-Węgier i mieć przed oczami swoje interesy w regionie. Dla Węgier duże znaczenie stanowiło przełamanie izolacji międzynarodowej i zbudowanie trwałych sojuszy. Historycy dostrzegają na ogół dwa wyraźne etapy w rozwoju wzajemnych stosunków¹. Lata 20. cechuje brak inicjatyw i współdziałania w sprawach zagranicznych. Polska umacniała sojusz z Rumunią, zależało jej też na relacjach z Czechosłowacją. Dodatkową trudność stanowiła polityka wobec mniejszości – kluczowa dla Węgrów – zabieganie o los rodaków pozostawionych poza granicami „małych” Węgier. Wielonarodowościowa Polska była ostrożna w podnoszeniu tej kwestii. Węgierskie pomysły przymierza z Polską (1920) nie spotkały się z entuzjazmem. Sytuacja zmieniła się w latach 30., a szczególnie w połowie dekady. Nastąpiły wtedy wizyty premierów obu krajów: Gyuli Gömbösa w Polsce (1934) i Mariana Zyndrama-Kościałkowskiego na Węgrzech (1936). Do przyjazdu do Polski regenta Miklósa Horthyego doszło dopiero w lutym 1938 roku. Ścisła współpraca miała miejsce w czasie, gdy ważyły się losy Czechosłowacji i rysowała możliwość wspólnej granicy polsko-węgierskiej. O rozbieżnościach przesądzała natomiast przyjęta przez Węgry linia polityki proniemieckiej. Nadzieje rządów węgierskich na zbudowanie na tej podstawie sojuszu z Polską nie pokrywały się z celami Warszawy.

Pomimo różnic w polityce zagranicznej istniały pola, na których współpraca przynosiła wymierne efekty. Do takich zaliczyć można politykę kulturalną. Projekt zacieśnienia kontaktów wiązał się z podjętą w latach 30. inicjatywą polityczną. Wieloletni minister do spraw oświaty i wyznań hrabia Kunó Klebelsberg, twórca nowoczesnego szkolnictwa na Węgrzech, był także autorem programu współpracy międzynarodowej w dziedzinie nauki. Używając jego własnych słów, traktował on „ministerstwo kultury jak ministerstwo obrony narodowej”². Starając się o symboliczne nawet sojuszników za granicą, nawiązano szeroką współpracę kulturalną z ugrofińskimi „bratankami” Węgier – Finlandią i Estonią. W ten program kulturowy wpisały się także relacje z Polską. Podczas swojej wizyty w Warszawie w 1930 roku Klebelsberg wystąpił z inicjatywą zbliżenia kulturalnego między Polską a Węgrami. Powstał wtedy projekt utworzenia w Warszawie Instytutu Węgierskiego. Plan ten doczekał się realizacji na mocy podpisanej w październiku 1934 roku dwustronnej umowy kulturalnej. Instytut otwarto rok później, w czasie wizyty historyka Bálinta Hamana, następcy Klebelsberga na stanowisku ministra. Instytut Polski w Budapeszcie rozpoczął działalność w 1939 roku. Kontakty te stały się okazją do wielu deklaracji o wzajemnej przyjaźni. Wyliczano historyczne związki i podobieństwa kultur obu narodów, Węgrzy podkreślali zagrożenie ze Wschodu i konieczność wspólnej obrony kultury zachodniej.

A „KULTÚRA KÖZÖS ALAPJÁÉRT”. POLITIKA ÉS KULTÚRA A MAGYAR–LENGYEL KAPCSOLATOKBAN (1918–1939)

Az első világháború befejezése után Lengyelország és Magyarország helyzete az 1914 előtti időszakhoz képest gyökeresen megváltozott. A lengyelek visszanyerték, majd az elkövetkezendő években meg is védték függetlenségüket. A versailles-i döntés e függetlenségi törekvések nemzetközi elismerését jelentette. A magyarok számára viszont a nagyhatalmak gyalázatos ítélete, a háborút lezáró békeszerződés következtében a magyar államiség történelmi határai megszűntek. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a magyarok újkori történelmük egyik legkedvezőbb időszakát élhették, mely kedvező állapotot egy kicsi, természeti kincseitől megfosztott, ellenséges szomszédokkal körülvett és nemzetközileg elszigetelt ország problémái váltották fel. Amennyiben Lengyelország megtámadja a versailles-i békerendszert, ez a fellépés azonos lett volna államiségének teljes megkérdőjelezésével. A két világháború közötti időszakban Magyarország alapvető politikai céljának azonban a béke-konferencia, s konkrétan a trianoni békeszerződés (1920. VI. 4.) határozatainak érvénytelenítését tekintette.

Az eltérő történelmi kiindulópontokból következik, hogy az 1918–1939 közötti időszakban a magyar–lengyel kapcsolatok nem mondhatók sem egyszerűeknek, sem egyértelműeknek. Magyarországgal kialakított kapcsolatai során Lengyelországnak saját regionális érdekeit szem előtt tartva figyelembe kellett vennie az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamainak álláspontját is. Magyarország esetében a tartós szövetségek megkötése nagy jelentőséggel bírt, mivel a nemzetközi elszigetelődésből való kitérés lehetőségét teremtette meg.¹ A történészek általában a kölcsönös kapcsolatok fejlődésének két erőteljesen körvonalazódó szakaszát különböztetik meg. A külkapcsolatok terén az 1920-as évekre a kezdeményezés és az együttműködés hiánya a jellemző. Lengyelország szorosabb szövetséget Romániával épített ki, valamint fontos partnernek minősítette a csehszlovák államot is. A magyarok számára a további nehézséget a kisebbségi politika jelentette. A „Kis-Magyarország” határain kívül ragadt magyarság sorsának javítása a nemzet számára kulcsfontosságú volt. A többnemzetiségű Lengyelország ebben a kérdésben nagyon óvatosan járt el, ezért a magyar–lengyel szövetség koncepciója 1920-ban még nem aratott sikert. Az 1930-as években, különösen az évtized közepén azonban megváltozott a helyzet. A két ország miniszterelnökei, Gömbös Gyula 1934-ben, Marian Zyndram-Kościałkowski 1936 tett látogatást a másik országban, de Horthy Miklós kormányzó csak 1938 februárjában utazott Lengyelországba. Szoros együttműködésre a Csehszlovákia sorsával kapcsolatos döntések idején került sor – amikor egy közös, magyar–lengyel határ lehetősége is körvonalazódott. A magyarországi németbarát politikai vonal sajnos nagy szerepet játszott a nézetkülönbségek erősödésében, így a magyar kormányoknak a magyar–lengyel szövetséghez fűzött reményei nem vágtak egybe Varsó célkitűzéseivel.

Az egyes területeken a külpolitikában fennálló különbségek ellenére a kooperációnak valós eredményei is születtek. Ide sorolható a kultúrpolitika szorosabb kapcsolatokat szorgalmazó terve, amely az 1930-as évek nagypolitikai kezdeményezéseivel függött össze. A több éven át vallás- és közoktatásügyi miniszter, a magyarországi modern közoktatás megalapítója, gróf Klebelsberg Kunó a nemzetközi tudományos együttműködés programját is kidolgozta. Saját szavaival élve „a kulturális minisztériumot hadügyminisztériumként”² kezelte, s a határokon túl akár csak jelképes szövetségeseket is kereső Magyarország finnugor „jóbarátaival” – Finnországgal és Észtországgal – széleskörű kulturális együttműködést alakíthatott ki. A magyar–lengyel kapcsolatok szintén ebbe a kulturális programba ágyazódtak bele, amelynek kiépítését Klebelsberg már az 1930-as varsói látogatása során felvetette. Ekkor körvonalazódott a Varsói Magyar Kulturális Intézet megalapításának ötlete. Az 1934 októberében aláírt kétoldalú egyezmény értelmében a terv életbe lépett, és egy évvel később, Klebelsberg utóda, Hóman Bálint történész látogatása alkalmával meg is nyílt a Magyar Intézet. A Budapesti Lengyel Intézet 1939-ben kezdte el tevékenységét. E kapcsolatok

W okolicznościowych mowach analogie historyczne sięgały od czasów Piastów i Arpadów, poprzez Andegawenów, Jagiellonów, akcentowaną rolę „przedmurza” i braterstwo z lat 1848–1849, po związki kulturalne i kościelne (jak choćby w wystąpieniach historyka prawa Ferenc Eckharta)³. Po stronie polskiej konsekwentnym głosić ideę duchowego pokrewieństwa i szczególnej misji Polski i Węgier był Marian Zdziechowski; po stronie węgierskiej – m.in. mieszkający w Polsce pierwszy dyrektor Instytutu Węgierskiego w Warszawie, historyk Adorján Divéky⁴. W międzywojennych wypowiedziach na temat związków polsko-węgierskich szczególną rolę nadawano właśnie kulturze, rozumianej jako odzwierciedlenie „wspólnoty losu”. Jak stwierdzał Hóman: „jedyną pewną podstawą braterstwa narodów jest stała i nieustanna wymiana wartości duchowych (kulturalnych) i zabezpieczenie wspólnej podstawy kultury”⁵. Za pomocą państwowej polityki kulturalnej starano się zrekomensować rozdzwiele w innych sferach.

Ważnym elementem klimatu intelektualnego polsko-węgierskich związków kulturalnych było odniesienie do przeszłości. Impulsu do inicjatyw na tym polu dostarczyła 400. rocznica urodzin Stefana Batorego, którą świętowano w 1933 roku. Zwycięski w wojnie z Moskwą król bardziej niż jakkolwiek inna postać nadawał się na patrona postulowanych ścisłych więzi kulturowych, podobnie Jan III Sobieski jako wyzwoliciel Węgier spod władzy tureckiej. Dzieło obu monarchów przedstawiała wystawa pamiątek i archiwaliów zorganizowana w Budapeszcie – jedno z kilku polsko-węgierskich wydarzeń wystawienniczych tamtych lat⁶. Pozytywnym plonem rocznicy króla Batorego były także przedsięwzięcia naukowe i edytorskie, w ramach których ukazały się tak prace naukowe, jak i popularyzatorskie. Swojego rodzaju reprezentacyjnym podsumowaniem tych działań była książka „Polska i Węgry” (1936)⁷. Jak wyjaśniano we wstępie, celem publikacji miało być lepsze poznanie się, przełamanie „tradycyjnego sentymentalizmu”, za którym nie szła potrzeba rzeczywistej współpracy. Jak widać, zdawano sobie sprawę z rozpowszechnionej frazeologii przyjaźni, z której nie zawsze wiele wynikało. Nie zmienia to faktu, że sama książka wypełniona jest tymi hasłami po brzegi. W tomie tym, prezentującym całość życia społecznego, politycznego, gospodarczego i kulturalnego obu krajów, na temat najnowszej sztuki polskiej zabrał głos Władysław Tatarkiewicz. W jego ocenie artyści dzielą się na dwie grupy: „są wybitni artyści, jak Stryjeńska w malarstwie, Szczepkowski w rzeźbie, Skoczylas w grafice, którzy trzymają się tematów polskich i szukają swoiście polskich form. Inni natomiast, równie utalentowani, tworzą dzieła, w których obojętne jest, do jakiego stopnia są polskie, ważne zaś jest, że są piękne: do nich należy Wittig, Dunikowski w rzeźbie, Pankiewicz i Weiss w malarstwie, a także falanga młodych artystów [...]. Oni to stanowią naszą współczesność artystyczną”⁸.

Zdaniem Wacława Felczaka „w żadnym okresie dziejów nie napisano tyle o przyjaźni polsko-węgierskiej, co w okresie międzywojennym”⁹. Zaiste, bardzo chętnie sięgano do argumentacji „metafizycznej”, szukając dla niej oparcia w historii i charakterze narodowym. Za powtarzanymi górnolotnymi słowami kryła się świadomość, że na płaszczyźnie interesów politycznych oba państwa nie do końca „kroczyły razem, ręka w rękę”. Rzeczywistym dorobkiem podjętych wtedy inicjatyw było rozszerzenie kontaktów kulturalnych, w tym zwłaszcza naukowych. Jednocześnie w relacje te zaangażowane były głównie elity.

Stosunkom kulturalnym starano się nadać wymiar ideologiczny, zakorzeniony w interpretacji bogatych dziejów wzajemnych kontaktów. Oficjalny wymiar polityki kulturalnej wyrażał także taktyczne plany Węgier, pokazujących w ten sposób niezależność swojej polityki¹⁰. Polska stąpała tu po grząskim gruncie konfliktów w Europie Środkowej Południowej, do czego dotaczała rosnąca rola Niemiec. Współpraca polityczna między Polską a Węgrami napotykała liczne przeszkody. Jakby na odwrót nieco szumnych deklaracji z lat międzywojennych, II wojna światowa, w której oba państwa formalnie znalazły się w przeciwnych obozach, przyniosła praktyczne potwierdzenie tradycji przyjaźni polsko-węgierskiej. W swoich konsekwencjach natomiast – czego autorzy przedwojenni nie mogli jeszcze przewidzieć – dowiodła także tak chętnie przez nich podkreślanej wspólnoty losu.

Szymon Brzeziński

számos, a kölcsönös barátságot hangsúlyozó nyilatkozatot eredményeztek. A két nemzet kultúrájának és történelmi kapcsolatainak hasonlóságáról mindkét oldalon többször is szó esett. A magyarok a keleti veszélyt és a nyugati kultúra közös védelmének szükségességét emelték ki. Az alkalmi beszédek a történelmi analógiákat az Anjou- és Jagelló-dinasztiákon, a keleti végvárak kiemelt szerepén, az 1848–49-es bajtársiasságon, a kulturális és egyházi kapcsolatokon keresztül egészen a Piastok és Árpádok korára vezették vissza (Eckhart Ferenc).³ Lengyel részről a szellemi rokonság, Lengyelország, illetve Magyarország kivételes missziójának kitartó hirdetője Marian Zdziechowski volt. Magyar oldalról – többek között – ilyen szerepet vállalt a Varsói Magyar Kulturális Intézet Lengyelországban élő első igazgatója, Divéky Adorján történész.⁴ A két világháború közötti magyar–lengyel viszonyt foglalkozó felszólalásai kivételes jelentőséget tulajdonítottak a „sorsközösség” kivetítéseként értelmezett kultúra-fogalomnak. Ahogy azt Hóman észrevette: „a nemzetek barátságának egyetlen biztos alapja a szellemi (kulturális) értékek állandó és folyamatos kölcsönös cseréje, valamint a kultúra közös alapjának biztosítása”.⁵ Az állami kultúrpolitika tehát saját eszközeivel próbálta meg ellensúlyozni a többi szféra különválását.

Az értelmiség körében a magyar–lengyel kapcsolatok egyik fontos elemének a múlttal való kommunikáció számított. A különféle kezdeményezéseknek nagy ösztönzést jelentett Báthory István születésének 400. évfordulója, amelyet 1933-ban ünnepeltek meg. A Moszkva fölött győzelmet arató király személye leginkább alkalmas volt a szoros kulturális kapcsolatok szimbolizálására. Báthory mellett gyakran szerepelt a Magyarországot a török rabság alól felszabadító lengyel király, III. Jan Sobieski (Sobieski János) alakja. A két uralkodó életművét az emlékek és archív anyagok budapesti kiállítása mutatta be, amely a korszak egyik legfontosabb magyar–lengyel kiállítási eseménye volt.⁶ A Báthory-emlékévé további pozitív fejleményei azok a tudományos és kiadói kezdeményezések, amelyek keretében tudományos művek és népszerűsítő irodalmi alkotások is megjelentek, köztük az események sajátos, reprezentatív beszámolója, a *Magyarország és Lengyelország* című album (1936).⁷ Az előszó szerint a kiadvány célja egymás jobb megismerése, illetve azon „hagyományos szentimentalizmus” átlépése, amelyből azonban nem következett a tényleges együttműködés szükségességének a belátása. Nyilvánvaló, hogy a barátság közismert szólárait mindenki használta, de a kijelentéseknek legtöbbször nem volt semmi tartalmuk, s ezen a tényen az sem változtat, hogy maga a könyv is tele van ezekkel a jelszavakkal. A két ország társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális életének minden részletét bemutató albumban a modern lengyel művészetéről Władysław Tatarkiewicz nyilatkozott. Véleménye szerint a művészek két kategóriába sorolhatók: „vannak olyan kiváló művészek, mint Stryjeńska a festészet, Szczepkowski a szobrászat, Skoczylas a grafika terén, akik hűek a lengyel témához és sajátosan lengyel formákat keresnek. Mások azonban, akik hasonlóan tehetségesek, olyan műveket alkotnak, amelyekben mindegy, hogy mi milyen mértékben lengyel, az a fontos, hogy szép legyen: ide tartozik Wittig és Dunikowski a szobrászművészetben, Pankiewicz és Weiss a festészetben, valamint a fiatal művészek csatasora [...]. Ők alkotják művészi jelenünket”.⁸

Wacław Felczak szerint „a történelem során még soha nem írtak annyit a magyar–lengyel barátságról, mint a két világháború közötti időszakban”.⁹ Igaz, szívesen kapaszkodtak abba a „metafizikus” érvelésbe, amelyet a történelem és a nemzeti jellem által próbáltak legitimizálni. Az ismételt nagyvonalú kifejezések mögött annak a tudata rejtőzött, hogy a politikai érdekek terén a két ország nem mindig „haladt együtt, kéz a kézben”. Ennek az összefüggésrendszernek a működtetésében leginkább az elit játszott szerepet. Az akkori kezdeményezések valós vívmánya a kulturális, ezen belül elsősorban a tudományos kapcsolatok kiszélesítése volt. A kulturális viszonyoknak ideológiai dimenziót igyekeztek adni, amely a kölcsönös kapcsolatok gazdag történetében gyökerezett. A hivatalos kultúrpolitikában Magyarország saját politikai függetlenségének demonstrálására irányuló taktikai tervei is kifejezésre jutottak.¹⁰ Lengyelország a közép- és dél-európai konfliktusok ingoványában találta magát, s ehhez még Németország növekvő jelentősége is hozzájárult. A lengyel–magyar politikai együttműködés tehát számos akadályba

1. M. Koźmiński, *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939). Z dziejów dyplomacji i irrendenty*, Warszawa 1970, s. 14 nn.; W. Felczak, A. Fischinger, *Polska – Węgry. Tysiąc lat przyjaźni*, Warszawa–Budapest 1979, s. 67–70; K. Szokolay, *Kilka uwag do interpretacji stosunków polsko-węgierskich w XX wieku*, [w:] *Polska i Węgry w kulturze i cywilizacji europejskiej*, red. J. Wyrozumski, Kraków 1997, s. 279–289; por. *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918–1939*, red. J. Żarnowski, Wrocław 1977.

2. Cyt. za: *Ze stosunków kulturalnych polsko-węgierskich. Pobyt d-ra Bálinta Hómana ministra W.R. i O.P. Królestwa Węgier w Polsce w listopadzie 1935 roku*, Warszawa 1936.

3. K. Klebelsberg, *Les fondements de la coopération intellectuelle polono-hongroise* [Podstawy polsko-węgierskiej współpracy intelektualnej], Budapest 1930; *Ze stosunków kulturalnych...*, op.cit.; Eckhart Ferenc *lengyel nyelvű beszédei* [Polskojęzyczne przemowy Ferenc Ekharta], MTA Könyvtára, Kézirattár, Dział Rękopisów, rkps 5617/4–5.

4. Por. np. A. Divéky, *Dziejowe wskazania polskiej i węgierskiej racji stanu*, Warszawa 1935; M. Zdziechowski, *Węgry i dookoła Węgier*, Warszawa 2001.

5. *Ze stosunków kulturalnych...*, op.cit., s. 14.

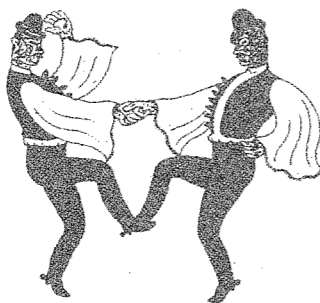
6. Por. A. Báthory – Sobieski *emlékkiállítás katalógusa* [Batory – Sobieski. Katalog wystawy], pod red. B. Kossányiego, Budapest 1933.

7. *Polska i Węgry. Stosunki polsko-węgierskie w historii, kulturze i gospodarstwie*, red. K. Huszár, Budapest–Warszawa 1936.

8. W. Tatarkiewicz, *Sztuka w Polsce*, [w:] *Polska i Węgry*, s. 129–130.

9. W. Felczak, A. Fischinger, *Polska – Węgry*, s. 68.

10. Ibidem, s. 69–70; K. Szokolay, *Kilka uwag*, s. 285.

ütközött. A második világháború során – a két világháború közötti időszak hangos nyilatkozatai ellenére – a két ország két ellenséges táborban találta magát, ami a magyar–lengyel barátság hagyományának gyakorlati próbáját jelentette. Ennek következményei pedig – amit a két világháború közötti időszak írói még csak nem is sejtettek – az oly gyakran hangsúlyozott sorsközösség bizonyítékául szolgáltak.

Szymon Brzeziński

1. M. Koźmiński: *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939). Z dziejów dyplomacji i irrendenty* [Lengyelország és Magyarország a második világháború előtti időszakban (1938. októbertől – 1939. szeptembere). A diplomácia és az irrendentizmus történetéből], Warszawa 1970, 14. számozatlan oldal; W. Felczak, A. Fischinger, *Polska – Węgry. Tysiąc lat przyjaźni* [Lengyelország – Magyarország. A barátság ezer éve], Warszawa–Budapest 1979, 67–70. o.; K. Szokolay, *Kilka uwag do interpretacji stosunków polsko-węgierskich w XX wieku*, [w:] *Polska i Węgry w kulturze i cywilizacji europejskiej* [Néhány jegyzet a XX. századi lengyel-magyar kapcsolatok értelmezéséhez], [in:] *Lengyelország és Magyarország az európai kultúrában és civilizációban*, szerk. J. Wyrozumski, Kraków 1997, 279–289. o.; [in:] *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918–1939* [Barátság és ellenségeskedés. Lengyelország kapcsolatai a szomszédos országokkal 1918–1939], szerk. J. Żarnowski, Wrocław 1977.

2. In: *Ze stosunków kulturalnych polsko-węgierskich. Pobyt d-ra Bálinta Hómana ministra W.R. i O.P. Królestwa Węgier w Polsce w listopadzie 1935 roku* [A lengyel-magyar kulturális kapcsolatok történetéből. Dr. Hóman Bálint, a Magyar Királyság vallás- és közoktatásügyi miniszterének lengyelországi látogatása 1935. novemberében], Warszawa 1936.

3. K. Klebelsberg: *Les fondements de la coopération intellectuelle polono – hongroise*, Budapest 1930; *A lengyel-magyar kulturális...; Eckhart Ferenc lengyel nyelvű beszédei*, MTA Könyvtára, Kézirattár, 5617/4–5.

4. Vö. pl. A. Divéky: *Dziejowe wskazania polskiej i węgierskiej racji stanu* [A lengyel és a magyar államügyek történelmi előírásai], Warszawa 1935; M. Zdziechowski: *Węgry i dookoła Węgier* [Magyarországról és Magyarország körül], Warszawa 2001.

5. *A lengyel-magyar kulturális...*, 14. o.

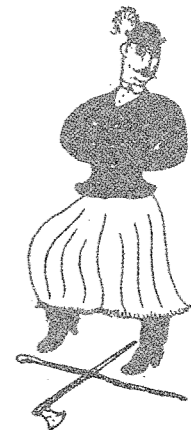
6. In: *A Báthory – Sobieski emlékkiállítás katalógusa*, szerk. B. Kossányi, Budapest 1933.

7. *Lengyelország és Magyarország. Lengyel-magyar történeti, kulturális és gazdasági kapcsolatok*, szerk. K. Huszár, Budapest–Warszawa 1936.

8. W. Tatarkiewicz: *Sztuka w Polsce* [Művészet Lengyelországban], [w:] *Polska i Węgry*, [in:] *[Lengyelország és Magyarország]*, 129–130. o.

9. W. Felczak, A. Fischinger: *Polska – Węgry* [Lengyelország – Magyarország], 68. o.

10. Ibidem, 69–70. o.; K. Szokolay: *Kilka uwag* [Néhány jegyzet], 285. o.

OF THE "COMMON BASIS OF CULTURE". POLITICS AND CULTURE IN RELATIONS BETWEEN POLAND AND HUNGARY (1918–1939)

After the First World War, the situation of Poland and Hungary differed substantially in comparison to the state before 1914. The Poles regained their independence and succeeded in defending it in the following years. The Versailles order represented international recognition of these efforts. For the Hungarians, the post-war order was established on the basis of a shameful decision of world powers, on the strength of which the Hungarian statehood ceased to exist in its historical shape. The privileged position in the Austro-Hungarian Empire, one of the best periods in the Hungarian history, was replaced by a small country, lacking natural resources, surrounded by unfavourably disposed neighbours and isolated on the international scene. For Poland, the attacks on the Treaty of Versailles meant questioning the Polish statehood. For Hungary, the revision of the peace conference decisions, especially the Treaty of Trianon (4 June 1920), became the primary political objective during the whole interwar period.

Due to such a different starting point, Polish-Hungarian relations between 1918 and 1939 were neither easy nor obvious. In its relations with Hungary, Poland had to consider the opinions of the successor states of the Austro-Hungarian Empire, and keep in mind its own interests in the region. For Hungary, breaking the international isolation and building lasting alliances were of major importance. Historians generally note two clear stages in the development of the mutual relations.¹ The 1920s were characterized by a lack of initiatives and cooperation in international affairs. Poland strengthened the alliance with Romania and attached importance to good relations with Czechoslovakia. The minorities policy, a key issue for the Hungarians, who cared about the fate of their compatriots left outside the borders of the "small" Hungary, constituted an additional difficulty. Multinational Poland was cautious about raising this matter. Hungarian ideas of an alliance with Poland (1920) did not meet with an enthusiastic reception. The situation changed in the 1930s, and especially in the middle of the decade, when visits of the Prime Ministers of both countries took place: Gyula Gömbös came to Poland in 1934, and Marian Zyndram-Kościałkowski went to Hungary in 1936. The Regent of Hungary Miklós Horthy visited Poland only in February 1938. A close cooperation took place when the fate of Czechoslovakia was hanging in the balance and when the possibility of a common Polish-Hungarian border was emerging. However, the pro-German policy adopted by Hungary determined the divergence between Hungary and Poland. The hopes of Hungarian governments of establishing an alliance with Poland on that basis were incongruous with Warsaw's aims.

Despite differences in international policy, there were fields in which cooperation brought about visible effects, and the cultural policy was one of them. The project of tightening the contacts was connected with a political initiative launched in the 1930s. Count Kunó Klebelsberg, the author of modern educational system in Hungary and Minister of Education and Religion for many years, established a programme of international cooperation in the domain of science. In his own words, he treated "the Ministry of Culture as the Ministry of Defence."² In order to gain even symbolic allies abroad, a wide cultural collaboration was established with the Finno-Ugric "cousins" of Hungary, namely Finland and Estonia. The same cultural programme also embraced relationships with Poland. During his visit to Warsaw in 1930, Klebelsberg put forward an initiative of a cultural rapprochement between Poland and Hungary. It was then that the project of establishing a Hungarian Institute in Warsaw was set up. This plan was realized as a result of a bilateral cultural agreement signed in October 1934. The Institute was opened one year later, during a visit of Bálint Hóman, historian and Klebelsberg's successor as Minister. The Polish Institute in Budapest was inaugurated in 1939. These contacts became an opportunity for many declarations of mutual friendship.

Historical relations and similarities between both cultures were enumerated, the Hungarians underlined the threat from the East and the necessity of common defence of the Western culture. In occasional speeches, the historical analogies reached the times of the Piasts and the Arpads, through the Angevins, the Jagiellons, the prominent role of the "bulwark" and brotherhood from the years 1848–1849, to the cultural and religious relations (as in the law historian Ferenc Eckhart's assessment).³ From the Polish side, philosopher Marian Zdziechowski was a constant advocate of the idea of a spiritual kinship and a special mission of Poland and Hungary, and from the Hungarian side – Adorján Divéky⁴, historian and the first director of the Hungarian Institute in Warsaw, who lived in Poland. In opinions from the interwar period concerning relations between Poland and Hungary, a special role was attributed to culture, seen as a reflection of the "common fate". According to Hóman, "the only solid foundation for a brotherhood of nations is a constant and unceasing exchange of spiritual (cultural) values and safeguarding the common basis of culture."⁵ A state cultural policy was meant to compensate for the divergences in other spheres.

References to the past were an important element of the intellectual climate of Polish-Hungarian cultural relations. The 400th anniversary of king Stephen Báthory's birth, celebrated in 1933, gave an impulse to many initiatives in this field. The king who won victory over Moscow was more suitable for symbolizing the postulated close cultural ties than any other historical figure. Besides Báthory, King John III Sobieski was a personage mentioned as the liberator of Hungary from the Turkish rule. The achievements of both monarchs were presented at an exhibition of souvenirs and archives organized in Budapest, which was one of a number of Polish-Hungarian exhibition events of the period.⁶ Scientific and editorial undertakings, in the scope of which both scientific and popularizing works were published, constituted a positive harvest of the Báthory anniversary. The book *Poland and Hungary*⁷ (1936) was a kind of a representative crowning of these enterprises. As was explained in the preface, the aim of the publication was getting to know each other better and putting an end to the "traditional sentimentalism" that was not followed by a need of a real cooperation. As we can see, one was aware of the prevalent phraseology of friendship from which not much resulted. However, this did not change the fact that the book itself was full of such empty slogans. In this publication, presenting the social, political, economic and cultural life of the two countries, Władysław Tatarkiewicz, philosopher and aesthetician, voiced his opinion about the newest Polish art. In his judgement, there were two groups of artists: "there are outstanding artists, as Stryjeńska in painting, Szczepkowski in sculpture, Skoczylas in graphic art, who stick to Polish subject matters and look for characteristically Polish forms. Others, however, equally talented, create works of art in which it is irrelevant to what degree the pieces are Polish, but in which it is important that they are beautiful: among these artists there are Wittig and Dunikowski in sculpture, Pankiewicz and Weiss in painting, and a host of young artists (...). They constitute our artistic present day."⁸

In Waclaw Felczak's opinion, "in no other period of history was there written so much about friendship between Poland and Hungary as in the period between the wars."⁹ It is true that one willingly reached for the "metaphysical" arguments, and looked for their support in history and national character. Behind the bombastic language there was an awareness that on the level of political interests both countries did not "walk together, hand in hand". The actual effect of the initiatives of that period was broadening the cultural relations, especially scientific. In the same time, it was mainly the elites that were engaged in these relations. Efforts were made to give the cultural relations an ideological dimension, rooted in the interpretation of a rich history of mutual relations. The official dimension of the cultural policy reflected Hungary's tactical plans, and showed the independence of the country's politics.¹⁰ Poland was on dangerous ground concerning conflicts in Central and Southern Europe, which was accompanied by a growing role of Germany. Political cooperation between Poland and Hungary encountered numerous obstacles. In opposition to rather grandiloquent declarations of the interwar period, the Second World War, during which

both countries were formally in opposing camps, provided a practical confirmation of the tradition of Polish-Hungarian friendship. The aftermath of World War II (which could not be foreseen by the pre-war authors) demonstrated the truth of the "common fate", a notion readily used before 1939.

Szymon Brzeziński

1. M. Koźmiński, *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939). Z dziejów dyplomacji i irredenty [Poland and Hungary before the Second World War (October 1938 – September 1939). From the History of Diplomacy and Irredentism]*, Warsaw 1970, p. 14 ff.; W. Felczak, A. Fischinger, *Polska – Węgry. Tysiąc lat przyjaźni [Poland – Hungary. A Thousand Years of Friendship]*, Warsaw–Budapest 1979, pp. 67–70; K. Szokolay, *Kilka uwag do interpretacji stosunków polsko-węgierskich w XX wieku [Several Remarks on the Interpretation of the Polish-Hungarian Relations in the 20th Century]*, in: *Polska i Węgry w kulturze i cywilizacji europejskiej [Poland and Hungary in the European Culture and Civilization]*, ed. J. Wyrozumski, Cracow 1997, pp. 279–289; cf. *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918–1939 [Friendships and Antagonisms. Polish Relations with the Neighbouring Countries in the Years 1918–1939]*, ed. J. Żarnowski, Wrocław 1977.
2. Quoted from: *Ze stosunków kulturalnych polsko-węgierskich. Pobyt d-ra Bálinta Hómana ministra W.R. i O.P. Królestwa Węgier w Polsce w listopadzie 1935 roku [From the Polish-Hungarian Cultural Relations. The Stay of Dr. Bálint Hóman, the Minister of Religious Denominations and Public Education of the Kingdom of Hungary, in Poland in November 1935]*, Warsaw 1936.
3. K. Klebelsberg, *Les fondements de la coopération intellectuelle polono-hongroise*, Budapest 1930; *Ze stosunków kulturalnych... [From the Polish-Hungarian Cultural Relations...]*, op.cit.; *Eckhart Ferenc lengyel nyelvű beszédei*, MTA Könyvtára, Kézirattár, rkps 5617/4–5.
4. Cf. e.g. A. Divéky, *Dziejowe wskazania polskiej i węgierskiej racji stanu [Historical Dimension of the Polish and Hungarian Raison d'Etat]*, Warsaw 1935; M. Zdziechowski, *Węgry i dookoła Węgier [Hungary and Hungary's Neighbours]*, Warsaw 2001.
5. *Ze stosunków kulturalnych... [From the Polish-Hungarian Cultural Relations...]*, op.cit., p. 14.
6. Cf. *A Báthory – Sobieski emlékkiállítás katalógusa*, szerk. B. Kossányi, Budapest 1933.
7. *Polska i Węgry. Stosunki polsko-węgierskie w historii, kulturze i gospodarstwie [Poland and Hungary. Polish-Hungarian Relations in History, Culture, and Economy]*, ed. K. Huszár, Budapest–Warsaw 1936.
8. W. Tatarkiewicz, *Sztuka w Polsce [Art in Poland]*, in: *Polska i Węgry [Poland and Hungary]*, pp. 129–130.
9. W. Felczak, A. Fischinger, *Polska – Węgry [Poland – Hungary]*, p. 68.
10. *Ibidem*, pp. 69–70; K. Szokolay, *Kilka uwag [Several Remarks]*, p. 285.

